

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI:12-13

SAMSUN 2001

HADİS VERİLERİNE GÖRE HZ.PEYGAMBER'İN İLK KIBLESİ: BEYT-İ MAKDİS

Yrd. Doç Dr. Yavuz Ünal*

ÖZET

Farzlarından biri olması nedeniyle namazla birlikte kiblenin tayin edilmiş olması gerekmektedir. Bilindiği üzere namaz, hicretten önce Mekke'de miraçla birlikte farz kılınmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine'ye hicret edişinden 16-17 ay sonra kiblenin Kabe'ye değiştirildiği görülmektedir. Medine'de geçen bu süre zarfında Beyt-i Makdis kible olarak kabul edilmiştir. Ancak bundan önceki dönem yani risaletin Mekke dönemiyle alakalı bir belirsizlik hakim durumda. Çalışma konumuzla alakalı temel soru şu: O dönemde Kabe mi yoksa Beyt-i Makdis mi kible olarak kullanılmakta idi? Bu sorunun cevabı, Bakara suresi 143. ayetindeki "ökçesi üzeri geri dönenler" ifadesiyle kimin ve "üzerinde bulunduğün" ifadesiyle de neyin kastedildiğini de ortaya koyacaktır. Bu amaçla biz, rivayetlerin ve tarihi bilgilerin ışığı altında konuyu irdelemeye çalışacağız.

Arap dilinde yön ve cihet manasına gelen kible kelimesi, ıstilahta özellikle namaz için yönü belirten bir kavram olarak kullanılmaktadır.¹ Günlük hayatımızda ise, sadece namazla ilişkili bir kavram olarak kalmamış; aksine dua ederken, ihrama girerken, mevtayı kabre koyarken, hayvanı boğazlarken, hatta tuvaletlerin inşasında bile dikkate aldığımız bir şiar ve alem haline gelmiştir. Kavramın bu çok yönlülüğünün bir sonucu olarak da halk arasında "*kiblesi belli değil*" özdeğişiyile, neye inandığı ve kime hizmet ettiği belli olmayan bir tip kastedilmeye başlanmıştır.² Aslında gerek ibadetlerde, gerekse bazı özel durumlarda belli bir yöne dönmek, sadece İslam'a has bir uygulama değildir. Zira bazı inanışlarda, ibadetlerde belli bir yöne dönmenin yanında, bizzat yönlerin kutsanması bile dikkat çekmektedir. Mesela Danyal'ın günde üç defa Kudüs

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

¹ Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, "Kible" mad., *Lisanü'l-Arab*, Kahire, trs., c.3, s.14: "Kible" mad., *el-Müncid fi'l-Luga ve'l-A'lâm*, Beyrut, 1986, s.606; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Sentez Yay., İst., 1996, c.1, s.136.

² Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Cem Yay., İst., 1985, s.1530.

istikametine doğru dua ettiğiinden bahsedilmektedir.³ Bütün Sami kavimlerin ve Suriye Hıristiyanlarının doğu yönüne, Essenîlerin ise doğan güneşe yönelerek⁴ ibadet ettikleri belirtilmektedir.⁵

Konumuzla doğrudan ilişkisi olmadığı için diğer dinleri ve bu dinlerdeki yönlerin kutsanması⁶ bir kenara bırakıp İslam'ı esas aldığımızda, namazın şartlarından biri olan 'kibleye yönelmek' doğal olarak namazın farz kılınmasıyla birlikte başlamış olmalıdır. Zaten Hz. Peygamber'in doğduğu toplumda, öteden beri bilinen, yani Hz. İbrahim ve İsmail'e dayanan bir kible geleneği de mevcut idi. Zira İbrahim (a.s.), oğlu İsmail (a.s.) ile birlikte Beyt'in temellerini yükseltmiş,⁶ ve bu beyt, insanlar için kurulan ilk mabet olma vasfını kazanmıştır.⁷ İşte Hz. Peygamber (s.a.v.) bu kültürel mirasın varisi olan bir toplumda dünyaya gelmiştir.

Başlangıçtan beri kible geleneğine sahip olan tevhidi bir dinin mümessili olan Hz. Peygamber'den yüzünü Mescid-i Haram'a çevirmesi istenmiştir:

"Her nereden (yola) çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız yüzünüzü o yana çevirin ki, insanların aleyhinizde (kullanabilecekleri) bir delili olmasın. Yalnız haksızlık edenler başka. Onlardan çekinmeyin. benden çekinin ve (o yana dönün ki) size olan nimetimi tamamlayayım. böylece doğru yolu bulmuş olarsınız."⁸

Bu ayetle belirlenen kible, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlar açısından nihaî olmakla birlikte, bu konudaki ilk uygulama veya emir değildir. Nitekim bir başka ayette Hz. Peygamberin arzu ettiği bir yönün yani Kabe'nin kible olarak tayin edildiği belirtilmektedir, ancak bu hükmün bildirilmesinden önce onun bir beklenti içinde olduğu vurgulanmaktadır. Hatta üzerinde bulunduğu yönün kible olarak tayin edilmesinin temel nedeni olarak da *Peygamber'e uyanları ökçesi üzere geri döneceklerden ayırt etmek* gösterilmektedir.

"İşte böylece sizi mutedil bir ümmet yaptık ki, diğer insanlara şahit olasınız; Peygamber de size şahit olsun. Üzerinde bulunduğu (Beytü'l-Maksdis'i) kible yapmamız, başka değil ancak Resulüallah'a tabi olanla ökçeleri üzeri geri dönenleri bilmemiz içindir. Gerçekten bu Allah'ın hidayete erdirdiklerinden başkalarına ağır gelir... (Ey Muhammed), biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Elbette seni hoşlanacağın bir kibleye

³ Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Şirketi., İst., 1993, Danyal, 6, 10.

⁴ A. Dupont-Sommer. *The Essene Writings from Qumran*, translated by G. Vernes. Ohio. 1962. s.28; Josephus. *The Jewish War*, translated by G.A. Williamson. Aylesbury. 1960. s.372.

⁵ Geniş bilgi için bkz. A.J. Wensinck, "Kible" mad., İslam Ansiklopedisi, trc. Fatih Gökmen. MEB. İstanbul. 1977. c.6. s.666; Muhammed b. Muhammed el-Amnâdî Ebu's-Suûd, *İrşâdu Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ el-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, trs., c.1. s.175.

⁶ Bakara. 2/127.

⁷ Al-i İmran, 3/96

⁸ Bakara. 2/150.

döndüreceğiz. Bundan böyle yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede olursanız, yüzlerinizi o yöne çevirin. Kitab verilenler, bunun Rableri tarafından bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir."⁹

Zikretmiş olduğumuz ayetlerin Medine'de indiği bilinmektedir. Yani söz konusu olan kible değişimi, Medine'de gerçekleşmiştir. Oysa ki namaz, risaletin Mekke döneminde farz kılınmış, dolayısıyla namazın şartlarından biri olan kiblenin de burada belirlenmiş olması gerekmektedir.

Ayetlerde o döneme ait, ne bir emir, ne de o dönemdeki uygulamayı gösteren açık bir delil bulabilmekteyiz. Sadece Bakara suresi 143. ayetindeki " *üzerinde bulunduğın* " ifadesi o anda mevcut kibleye bir atıfta bulunmakta, ancak bununla neyin kastedildiği konusunda da farklı değerlendirmelere kapı aralamaktadır. Bu durum ayetin farklı kişiler tarafından yapılan meallerine bakıldığında açıkça görülebilmektedir. Mütercimler tarafından söz konusu ayetin tercümesinde iki farklı yaklaşım ortaya konulmuştur. Bunlardan biri: " *Daha önce üzerinde bulunduğın yani Kabe'yi kible yapmamız* " şeklinde yapılan tercümedir.¹⁰ Diğeri ise " *Şu an üzerinde bulunduğın (Beytül-Makdis'i) kible yapmamız* " ifadeleriyle aktarılmaktadır.¹¹ Bunlara ilave olarak söylemek istediğini açıkça ortaya koymaksızın " *Seni bu kibleye. Resule uyanı, topukları üzeri dönenlerden ayıralım diye yönelttik.* " şeklinde genel bir ifade:¹² ya da " *Senin (arzulayıp da şu anda yönelemediğın) kibleyi (Kabe'yi) biz ancak Peygamber'e uyanı ökçeleri üzeri geri dönenlerden ayırt etmek için kible yaptık...* " şeklinde istikbale matuf bir ifade kullananlar dikkat çekmektedir.¹³

Küçük bir ayrıntı gibi gözükse de bu husus ayetin devamındaki imtihana tabi tutulanlar konusunda da belirleyici olmaktadır. Zira kastedilen Beytül-Makdis ise. imtihana tabi tutulanlar, atalarından miras olarak devraldıkları ve müşrikler tarafından bile kutsal kabul edilen Kabe'yi, yani cahiliye döneminde getirdikleri kutsalı bırakıp bırakamayacakları konusunda Müslümanlar olacaktır. Kastedilenin Kabe olduğunu kabul edersek bu durumda imtihana tabi tutulanlar, kendi kiblelerini terk pahasına Resule ittibalarını sürdürmeleri konusunda Ehl-i Kitab olacaktır. Bu nokta, gerçekten sınanacak kadar iman eden Ehl-i Kitab, özellikle de Yahudi var mıydı? sorusuyla birlikte düşünülmelidir.

⁹ Bakara 2/143-144.

¹⁰ Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili Meali*. Haz. Heyet, Eser Neş. İst., trs.; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Yeni Boyut, İst., 1998, s.34; Ahmed Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve Meali*, Timaş, İst., 1993; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı -Meal-Tefsir-*, İşaret Yay., İst., 1999, c.1, s.39.

¹¹ Abdulvehhab Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Meali*. Emek Of. Mat. ve Yay., Ank., 1998.

¹² Mustafa Hizmetli, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı*, Birleşik Yay., İst., 1997.

¹³ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vak. Yay., Ank., 1997.

Ayetin tercümesine de ışık tutacak olan bu meseleyi irdelemek istediğimizde bir takım sorularla karşılaşmaktayız: Hz. Peygamber ve Müslümanlar Mekke döneminde yani ilk kible olarak nereyi benimsemişlerdi? İçinde yaşadıkları toplumun kutsal saydığı ve bazı ibadetlerinde yöneldikleri, Hz. İbrahim ve İsmail'in de kiblesi olan Kabe'ye mi, yoksa Medine dönemindeki kibleleri olan Beytü'l-Makdis'e mi yönelmişlerdi? Hz. Peygamber, Mekke döneminde Kabe'ye yöneldiyse, neden ve ne zaman Beytü'l-Makdis'e yöneldi? Buraya yönelişi kendi istek ve içtihadıyla mı, yoksa ilahî bir emirle mi olmuştu? İşte Kur'an-ı Kerim'de cevabını bulamadığımız bu soruların, tarihî bir vesika olarak kabul ettiğimiz rivayetlerin ışığı altında değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Rivayetleri daha rahat guruplandırabilmek için öncelikle bu konudaki görüşleri belirtmek ve buna göre bir sınıflandırma yapmak istiyoruz. Kurtubî'nin belirttiğine göre bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır.¹⁴

1-Namaz Beytü'l-Makdis'e doğru farz kılınmış ve Medine'de de 16 veya 17 ay böylece devam etmiştir. Sonra Allah kibleyi Kabe'ye çevirmiştir.

2-Namaz önce Kabe'ye doğru farz kılınmış ve Hz. Peygamber Mekke'de kaldığı sürece atası İbrahim ve İsmail'in kiblesi olan Kâbe'ye doğru namaz kılınmıştır. Medine'ye geldiğinde 16 veya 17 ay Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılınmış; sonra da Allah onu Kabe'ye çevirmiştir. Kurtubî, iki görüşten en sahihinin ikincisi olduğunu belirtmektedir.

Kurtubî'nin sahih kabul ettiği ve bizde de genel kabul görmüş olan bu görüşü esas aldığımızda, bir takım sorularla karşılaşmaktayız. Problemin daha açık bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olabilecek bu sorulardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Hz. Peygamber Mekke'de atalarının kiblesi olan Kabe'ye yöneliyorsa, Medine'ye geldiğinde O'nu Beytü'l-Makdis'e yönelten ne idi?

- Beyt-i Makdis'e kendi içtihadıyla yöneldiyse,¹⁵ O'nu gözünü semaya dikip Allah'a yalvarmaksızın,¹⁶ kendi görüşünü kendisi nesh edip istediği kibleye dönmekten alıkoynan ne idi?

- Gerçekten Mekke döneminde Kabe, Medine döneminde de Beytü'l-Makdis kible olarak benimsendiyse, bu çok önemli bir olaydır. İslam tarihinin, özellikle de Hz. Peygamber'in risalet dönemi aşağı yukarı bütün teferruatıyla bilinmesine, yani nakdedilmiş olmasına rağmen böylesine önemli bir olayın kaynaklarda yer almaması nasıl açıklanabilir? Genellikle herkesin bildiği ve kabul ettiği olağan şeyler, değişiklik arz etmediği sürece, kayda geçmeyebilir. Oysa ki bu çok önemli bir olay, hatta bir dönüm

¹⁴ Muhammed b. Ahmed el-Ensari el-Kurtubî, *el-Camiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-Mısır, Mısır, 1967, c.2, s.150.

¹⁵ Kurtubî, a.g.e., c.2, s.151.

¹⁶ Bakara, 2/144; Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buharî, *Sahihü'l-Buharî*, Çağrı Yay., İst., 1992, Salat, 31 (c.1, s.104); İman, 30 (c.1, s.15).

noktası.¹⁷ Böyle bir olayın, satır aralarının dışında, kayda geçmemesi mümkün mü?

Bu sorulara cevap bulabilmek için, öncelikle tarihi değere sahip olan rivayetleri görmek gerekmektedir. İşte bu noktada biz, mevcut görüşlerle birlikte onlara delil teşkil edebilecek olan rivayetleri verip; onların doğru olma ihtimali üzerinde duracağız; sonra da genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Kurtubî'nin yukarıdaki tasnifine bugünkü değerlendirmeleri de eklediğimizde, Hz. Peygamber'in ilk kiblesi hakkında ortaya çıkan dört farklı görüşü şöyle sıralayabiliriz:

I- Mekke Döneminde Hz. Muhammed'in kiblesi yoktur.

Bu görüşü savunan Watt, Hz. Peygamber'in Mekke döneminde muhtemelen kiblesinin bulunmadığını, hicretten önce Kudüs'ün Medine'li Müslümanlar tarafından ve Medine'li Müslümanlardan alınarak Hz. Peygamber tarafından kible olarak kabul edilmiş olabileceğini ileri sürmektedir.¹⁸

Bu fikrin hakim olduğu çevrelerde, Mekke'de iken Kudüs'e dönme düşüncesinin son zamanlarda ortaya atılmış bir fikir olarak değerlendirildiğini görmekteyiz. Buna gerekçe olarak da '*hıristiyanlığın ve ilk islamın ibadetleri arasındaki muvafakat*' veya '*yahudi-hıristiyan an'anesi*'ne tabiiyet gösterilmektedir.¹⁹

Bu görüşü rivayetlerle desteklemek mümkün değildir. Zira hem diğer dinlerde, hem de cahiliye döneminde müşrik Arapların bile bir kiblesinin bulunduğu bilinmekte; ayrıca kible konusundaki bütün rivayetlerde, Kabe veya Beytül-Makdis, bir kiblenin vurgulandığı görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu değerlendirmenin önyargılarla ulaşılan bir sonuç olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle üzerinde durmaya değmediğini düşünmekteyiz.

II- Hz. Peygamber'in Mekke'de kiblesi önce Kabe olup, son üç yılda Kudüs'e çevrilmiştir.

Bu görüşün en önemli belki de tek delili, İbn Cüreyc'ten nakledilen şu hadistir:

"Resulullah önce Kabe'ye doğru namaz kıldı. Sonra Beytül-Makdis'e çevrildi. O zaman Hz. Peygamber Mekke'deydi. Böylece 3 yıl namaz kıldı.

¹⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, Ekin Yay., İstanbul, 1998, c.5, s.145; Kadir Canatan, "*Gelenek, Din ve Mondernite*", Bilgi ve Hikmet, Kış 1995, sy.9, s.29..

¹⁸ M. Watt, *Muhammed at Medine*, Great Britain, 1956, ss.198-199.

¹⁹ Bkz. Wensinck, a.g.m., s.667.

Sonra hicret etti. Medine'ye geldikten sonra da 16 ay oraya doğru namaz kıldı. Sonra Allah O'nu Kabe'ye çevirdi."²⁰

Bu rivayete göre Hz. Peygamber'in kiblesi, namaz farz kılındığında Kabe idi, ancak Mekke'den henüz ayrılmadan Beytü'l-Makdis'e yöneltildi. Böylece üç yıl namaz kıldı. Medine'de de bu durum 16 ay boyunca devam etti. En sonunda Kabe tekrar kible olarak tayin edildi.

Kible ile ilgili rivayetlerin hemen hiç birinde Mekke'de iken yapılan bir kible değişikliğinden bahsedilmemektedir. Mesela İbn Abbas'tan nakledilen ve ricalinin sahih olduğu belirtilen bir rivayette Resulüllah'ın Mekke'de ve Medine'ye hicretten sonra da 16 ay kadar Beyt- Makdis'e yöneldiği daha sonra tahvilin gerçekleştiği vurgulanmaktadır.²¹ Sadece İbn Cüreyç'ten nakledilen rivayette Mekke'de bir, Medine'de de bir olmak üzere iki tahvilden bahsedilmektedir ki, bu durum diğer rivayetlerin ortaya koyduğu genel bilgiye aykırılık arz etmektedir. Yine rivayetle ilgili başka bir noktaya daha dikkat çekmek gerekmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber, Mekke döneminde 3 yıl kadar namaz kılmıştır. Namaz da Miraç'ta farz kılınmıştır. Bu durumda Miraç'ın zamanı rivayete ışık tutacaktır.

Miracın ne zaman gerçekleştiği konusunda bir takım tartışmalar yaşanmış hatta Hz. Peygamber'e risalet verilmeden önce bile olduğunu söyleyenler çıkmıştır. Ancak hicretten 12, 14 veya 16 ay önce gerçekleştiğini söyleyenlerin görüşleri kabul görmüştür.²² Bu noktaları dikkate aldığımızda rivayetin bizzat kendisinin problemlili olduğu anlaşılmaktadır.

III- Hz. Peygamber'in kiblesi Mekke'de Kabe, Medine'nin ilk 16-17 ayında Beytü'l-Makdis, sonra yine Kabe olmuştur.

Zemahşerî,²³ Sâvî,²⁴ Bilmen²⁵ vb. bir çok müfessirin benimsediği; Kurtubî'nin de sahih olarak nitelediği bu görüşün farklı rivayet ve argümanlarla desteklendiğini görmekteyiz. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

Bu konudaki önemli rivayetlerden biri Ali b. Ebi Talha-İbn Abbas kanalıyla gelmiştir:

"Resulüllah Medine'ye hicret ettiğinde yöre halkının çoğu Beytü'l-Makdis'e yönelen Yahudilerdi. Allah da Peygamberin oraya yönelmesini emretti. Hz. Peygamber, oraya 17 ay yöneldi, ancak Allah Resulü kiblenin Kabe olmasını

²⁰ Şemsüddin Ahmed b. Ali İbn Hacer, *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihü'l-Buharî*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1301, c.1, s.421; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ, Ankara, 1988, c.3, s.259.

²¹ Ali b. Ebu Bekr el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Beyrut, 1406 . c.2, s.15.

²² Daha fazla bilgi için bkz. E. Sarıkçoğlu, Ş. Gündüz, Y. Ünal, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, Vadi Yay. Ank. 1995, ss. 91-92.

²³ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Keşşâf an Hakâiku't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Te'vîl*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., c.1, s.65.

²⁴ Ahmed es-Sâvî el-Malikî, *Haşiyetü Celâleyn*, Eser Neş., İstanbul, trs., c.1, s.65.

²⁵ Bilmen, a.g.e., c.1, s.136.

istiyordu. Çünkü Yahudiler, 'Muhammed bize muhalefet ediyor, ama kible-mize uyuyor' diyorlardı. Bunun üzerine ayet indi."²⁶

Bu rivayetten anlaşıldığına göre Kudüs'e yönelik hicretten sonradır. Yani Mekke döneminde Kabe kible olarak kabul edilmiş; Medine'ye gelindiğinde Beytül-Makdis kible olarak tayin edilmiştir.

Hicretten sonra Hz. Peygamber'in Kudüs'e yönelmesinde temel neden olarak, ora halkının çoğunluğunu Yahudilerin oluşturması, dolayısıyla onlara bir jest olarak onların kiblesinin esas alındığı belirtilmektedir.²⁷ Mesela merhum Elmalılı Hamdi Yazır bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Resulüllah efendimiz Mekke'deyken Kabe'ye müteveccihen namaz kıları. Medine'ye hicretten sonra Sahra'ya yönelerek namaz kılmakla emrolundu, ki bunda Yahudileri İslam'a bir nev'i te'nis vardır."²⁸

Süleyman Ateş de aynı görüşü benimsemekte ve konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

"Allah Resulu Mekke'deyken Kabe'ye doğru yönelip namaz kıları. Medine'ye gelince Kudüs'teki Sahra'ya doğru yönelerek namaz kılmaya başladı. 16 veya 17 ay kadar böyle namaz kıları. Bundan maksadı Yahudileri İslam'a ısındırmak, onların İslam'a yönelmelerini sağlamak, aslında Allah'tan gelen bütün dinlerin özde bir olduğunu anlatmaktır. Fakat gönlü Kabe'nin kible olmasını istiyordu. ... Bundan dolayı da önce her üç dinin temellerini koymuş olan Hz. İbrahim'in yaptığı Kabe'ye yönelerek ibadet eden Allah Rasülü, yine oraya dönmek için Allah'ın buyruğunu bekliyordu. Nihayet Bedir gazasından iki ay önce bu emir geldi."²⁹

Bu görüşü benimseyen kimselerin önemli dayanaklarından birini de, Hz. İbrahim ve İsmail'in kiblelerinin de Kabe olması³⁰ dolayısıyla Arap müşriklerinin oraya yönelmesi ve Peygamber'in de, kible konusunda onlara muhalefet etmeyeceği düşüncesi oluşturmaktadır.

Bu görüşü değerlendiren Aynî, Mekke'deyken kiblenin Kabe, Medine'de ise Kudüs olduğunu belirten görüşü zayıf bulmakta ve bunun doğru kabul edilmesi durumunda neshin iki defa gerçekleştiğini kabul etmek zorunda olduğumuzu beyan etmektedir.³¹

²⁶ İbn Hacer, c.1, s.421; Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el-Muberekfûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Camii't-Tirmizî*, Beyrut, trs.,, c.8, s.240.

²⁷ Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kambavî, Beyrut, 1985, c.1, s.105.

²⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neş., İst, 1979, c.1, ss.526,527;

²⁹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İst., 1988, c.1, s.250.

³⁰ Ebül-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, trs., c.2, s.240; el-Cessâs, a.g.e., c.1, s.105.

³¹ Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kari fi Şerhi Sahihü'l-Buharî*, İstanbul, 1308, c.1, s.279.

IV- Hz. Peygamber'in kiblesi Mekke'de ve Medine'nin ilk 16-17 ayında Beytü'l-Makdis olup daha sonra Kabe'ye çevrilmiştir.

Bu görüşün delilleri:

1- Ma'bed b. Kâb b. Malik'den rivayet edilen şu hadistir:

"Müşrik olan kavmimizin hacılarıyla beraber çıktık; biz ve imamımız namaz kıldık. Berâ b. Ma'rûr da bizimle beraberdi. Yola çıkıp Medine'den ayrıldığımızda Berâ bize dedi ki:

-Ey cemaat ben bir reye varmış bulunuyorum. Bu konuda bana katılıp katılmayacağınızı da bilmiyorum. Biz: 'nedir' dedik. Berâ:

-Vallâhü şu binayı, yani Kabe'yi arkama almayacağım. Ona doğru namaz kılacağım' dedi. Ona:

-Vallâhü Peygamber'in Şam'a doğru namaz kıldığından başka bir haber almadık. Biz ona muhalefet etmeyi istemiyoruz. dedik. Berâ:

-Ben ona doğru namaz kılacağım' dedi. Biz:

-Fakat biz bunu yapmayacağız' dedik. Namaz vakti geldiğinde biz Şam'a doğru namaz kılıyorduk, o ise Kabe'ye doğru namaz kılıyordu. Nihayet Mekke'ye geldik. Onu yaptığından ötürü ayıplıyorduk. O ise bir türlü kabul etmiyor ve öyle kalmayı istiyordu. Mekke'ye ulaştığımızda bana dedi ki:

-Ey kardeşimin oğlu. Resulüallah'a gidelim ve ondan bu durumu soralım. Çünkü içime bir şüphe düştü. Buna muhalefet ettiğinizi görüyorum. İkimiz birlikte Resulüallah'a gittik... Berâ şöyle dedi:

-Ey Allah'ın Resulu, yola çıktım. Allah beni İslam'a hidayet etti. Ben bu binayı yani Kabe'yi arkama almamayı hak gördüm. Ona doğru namaz kıldım. Arkadaşlarım ise bu konuda bana muhalefet ettiler; dolayısıyla içime bir şüphe düştü. Ya Resulüallah bunu nasıl görürsün? Bunun üzerine Allah Resulu (s.a.v.):

-Sen bir kible üzerindeydin, onda sabretseydin ya' dedi. Bundan sonra Berâ. Resulüallah'ın kiblesine döndü ve bizimle beraber Şam'a doğru namaz kıldı.³²

2-İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir:

"Resulüallah Mekke'de iken Kudüs'e doğru namaz kılıyordu. Kabe de aralarındaydı. Böylece ikisini birleştirmek mümkün oluyordu. Hicret ettiğinde ise Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılmakla emrolundu."³³

³² Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, c.3, s.461; Süleyman b. Ahmed b. Eyyub et-Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul, 1404/1983, c.19, ss.87-88; Muhammed b. İshâk b. İbn Huzeyme, *Salihi-i İbn Huzeyme*, Beyrut, 1390/1970, c.1, s.223; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye* c.3, s.157; Muhammed b. Ahmed ez-Zehabi, *Siyer-i A'lami'n-Nübela*, Beyrut, 1413, c.1, s.268; Yusuf İbn Abdilber, *ed-Dürer fi İhtisari'l-Megâzî ve-Siyer*, Kahiré, 1403, c.2, s.70.

³³ İbn Hacer, a.g.e., c.1, s.421; el-Muberekfürî, a.g.e., c.8, s.240; Ebu Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *Tabakatu'l-Kübrâ*, Daru's-Sadr, Beyrut, trs., c.1, s.243. Bu rivayetin senedindeki ravilerin sika olduğu belirtilmektedir. Bkz. Ali b. Ebu Bekr el-Heysemi, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Beyrut, 1406, c.2, s.15.

Osman İbn Hanif'ten de Resulullah'ın Mekke'deyken kiblesinin Beytü'l-Makdis olduğu, hicretten sonra Beytü'l-Haram'ın Beytü'l-Makdis'le değiştirildiği yani nesh edildiği rivayet edilmekte ve o dönemde, amelsiz iman söz konusu olduğu için, problem görmemektedir.³⁴ Ancak bu rivayetin ravilerinden biri olan Sa'd b. İmran'ın metruk olması nedeniyle hadis sahih kabul edilmemektedir.³⁵ Yine Bera b. Âzib tarafından nakledilen bir rivayette de Berâ, kendisinin Resulullah'la beraber 18 ay Beyt-i makdis'e doğru namaz kıldığını, hicretten iki ay sonra da kiblenin değiştirildiğini anlatmaktadır.³⁶ Bu rivayet zayıf kabul edilmektedir.³⁷ Zira meşhur Berâ hadislerinin bütün varyantlarıyla çelişmektedir. Buna göre Berâ, hicretten önce Resulullah'la birlikte 16 ay namaz kılmış olmalı. Oysa ki kendisi Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinden sonra onunla birlikte namaz kılmış; kiblenin değiştirilmesi de hicretten 2 ay sonra olmamıştır.³⁸

İbn Humeyd ve İbnü'l-Münzir'in Katade'den yaptıkları bir rivayetle de bu bilgi teyit edilmiştir. Buna göre Allah Resülü'nün Medine'ye gelmesinden önce iki yıl kadar Medine'li Müslümanlar Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılmışlardır. Resulullah (s.a.v.) Medine'ye geldikten sonra da 16 ay kadar bu uygulama sürmüştür; kible değişikliği daha sonra gerçekleşmiştir.³⁹

Resulullah'ın hicretten önceki durumunu değerlendirirken, 'O Mekke'de iki kibleyi birleştirirdi, dolayısıyla insanlar onun Mekke'den çıkışına kadar Beyt-i Makdis'e döndüğünü fark etmediler' şeklinde İbn Abbas'ın değerlendirmesi aktarılmaktadır.⁴⁰

Ancak şartlarından biri kibleye dönmek olan namaz, her müslüman için günde beş kez olmak kaydıyla, zorunlu bir ibadettir. Söz konusu olan yorumun doğru kabul edilebilmesi için bütün namazların aynı mekanda ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arkasında cemaatla kılınmış olması gerekir. Aksi takdirde insanlar nereye dönmeleri gerektiğini araştırmak zorunda kalacaklardır. Bu durumda insanların Beyt-i Makdis'e yöneldiklerini fark etmemeleri mümkün müdür? Dolayısıyla böyle bir yorumun, -her ne kadar rivayetlerle uyum içersinde olsa bile- pek uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Zira yaklaşık olarak 1,5 yıl Mekke'de namaz kılınmış, bunun özellikle Mekke şartlarında her zaman cemaatle kılındığını düşünemeyiz. Namazlar tamamen cemaatle kılınmış olsa, Hz. Peygamber'in arkasında olmaları için, insanların asıl yönlerini fark etmemeleri mümkün olabilirdi. O zulmün altında ve bireysel olarak yaşanan bir

³⁴ Heysemî, a.g.e., c.2, s.17.

³⁵ Heysemî, a.y.

³⁶ İbn Mace, İkametü'-Salat, 56 (c.1, s.322).

³⁷ Muhammed Nasıruddin el-Elbâni, *Za'ifu Sünen-i İbn Mace*, Beyrut, 1988, s.76.

³⁸ İbn Mace, İkametü'-Salat, 56 (c.1, s.322) dipnot: 1010; Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., İst., 1982, c.3, s.310.

³⁹ Abdurrahman İbn Ebu Bekr es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensur fi Tefsiri'l-Me'sur*, Beyrut, 1414, c.1, s.347; Heysemî, a.g.e., c.2, s.17.

⁴⁰ İbn Seyyidinnas, *Uyûnu'l-Eser fi Fıvâni'l-Meğazî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, Beyrut, trs., c.1, s.237.

ortamda, üstelik günde beş kez yapılan bir ibadette, zorunlu olan kible yönünün fark edilmemesi çok uzak bir ihtimal olarak görülmektedir.

Bu durumda Medine dönemi açıkça anlatılırken Mekke döneminin uygulamasının bazı rivayetlerde vurgulanmadığı düşünülebilir. Nitekim kible konusundaki rivayetlerin önemli bir kısmında Resulü Allah'ın hicretten sonra 16 veya 17 ay kadar Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldığı, sonra kiblenin değiştirildiği anlatılmakta; bundan önceki döneme pek değinilmemektedir.⁴¹ Mesela Berâ hadisinin farklı varyantlarında bile, Mekke'deki duruma değinilmemiş; sadece Medine'de 16 veya 17 ay kadar Kudüs'e doğru namaz kılındığı belirtilmiştir.⁴² Şüphesiz bunun farklı nedenleri olabilir. Böyle bir bilgi, sorulmadığı, fiilen ihtiyaç duyulan bir şey olmadığı veya Yahudilerin psikolojik olarak üstünlüğünü ortaya koyduğu için vurgulanmamış; ya da anlamaları dikkatlerine bağlı olması nedeniyle Resulun Mekke'de namaz kıldığını gören ravilerden bir kısmı, onun görünüşte önündeki kiblesine bakıp, onun Kabe olduğunu söylemiş, olayın iç yüzünü görebilen, İbn Abbas gibi raviler ise her ne kadar Kabe'ye dönülse de asıl kiblenin Beytü'l-Makdis olduğunu, Kabe'nin sadece ortaya alındığını belirterek, o anla alakalı farklı ve daha kuşatıcı bir yorum yapmış olabilir.

Ravilerin içine düştükleri bu yorum kargaşasına değinen Aynî şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Resulü Allah'ın Mekke'deyken yöneldiği taraf konusunda ulema ihtilaf etmiştir. İbn Abbas ve diğerleri 'Resulü Allah Kudüs'e doğru namaz kılardı, fakat Kabe'yi arkasına almaz, bilakis kendisiyle Kudüs arasına alacak şekilde namaza dururdu' demekte ve en sahih rivayetin de bu olduğunu belirtmektedir.⁴³ Öte yandan Mekke'de iken kible, bizzat Kabe olsaydı, o takdirde Berâ b. Ma'rur hadisinin pek anlamı kalmazdı. Zira orada Bera'nın Mekke'ye dönme arzusu vurgulanırken, *'sen bir kible üzerindeydin onda sabretseydin ya'* ifadesiyle fiili durum da ortaya konulmuştur.

Bu tarz rivayetleri dikkate alan müfessirler de bütün peygamberlerin kiblesinin Kudüs olduğunu, hiçbir peygamberin kible konusunda diğerine muhalefet etmediğini belirtmekte; dolayısıyla İslam'da ilk neshin kible konusunda yaşandığını ve bu konuda da icmanın olduğunu beyan etmektedirler.⁴⁴ Mesela el-Merağî şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

⁴¹ Bkz. Buhârî, Salat, 31 (c.1, s.104); İman, 30 (c.1, s.15); Ebu'l-Huseyn İbnü'l-Haccac el-Kuşeyrî el-Müsim, *es-Sahih*, Çağrı Yay., İst., 1992, Mesâcid, 11, 12, 15 (c.1, ss. 374-375); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, c.4, s.283; Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Çağrı Yay., İst., 1992, Kible, 7, (c.1, s.196); Heysemi, a.g.e., c.2, s.16.

⁴² Ahmed b. Şuayb Ebu Abdurrahman en-Nesâî, *Sünenü'l-Kübra*, Beyrut, 1411, c.6, s.291; Ahmed b. el-Hüseyn Ali b. Musa Ebu Bekir el-Beyhakî, *Sünen-i Beyhakî*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mekke, 1994, c.2, s.2; Ali b. Ömer ed-Darekutnî, *Sünen-i Darekutnî*, Beyrut, 1966, c.1, s.273; İbn Hişam, Siret, c.2, s.286.

⁴³ el-Aynî, a.g.e., c.1, s.279.

⁴⁴ Kurtubî, a.g.e., c.2, s.151; el-Cessâs, a.g.e., c.1, s.105. Neshle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ali Osman Koçkuzu, *Hadiste Nasih-Mensuh*, İFAV, İst., 1985, s.234.

"Resulüllah Mekke'deyken Benü İsrail peygamberlerinin yaptığı gibi namazda sahraya yönelirdi. Ancak o Kabe'ye dönmeyi arzuluyor ve Allah'ın kendisini oraya yöneltmesi için dua ediyordu. Bundan dolayı Sahra ile Kabe'yi birleştirip Kabe'nin güneyinde, Kuzeyine doğru namaz kılardı. Medine'ye hicret ettiğinde ikisine birlikte yönelme imkanı kalmadığı için yalnız Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kıldı. Bu hal üzere 16 ay kaldı. Namazda Kabe'yi kible yapması için Allah'a dua ediyordu. Çünkü o babası İbrahim'in kiblesi idi."⁴⁵

Ancak bütün peygamberlerin dolayısıyla da insanların kiblesinin Kabe mi yoksa Beyt-i Makdis mi olduğu konusunda da farklı görüşlerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Ulemanın bir kısmına göre Kabe, yeryüzündeki insanların kiblesi olarak tayin edilmiştir.⁴⁶ Nitekim İbn Sa'd'ın bu konuda naklettiği rivayet oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir:

"Hiçbir nebi diğerine kible konusunda muhalefet etmemiştir. Ancak Resulüllah'ın Medine'ye gelişinden itibaren 16 ay Beyti Makdis'e yönelmesi hariç."⁴⁷

Zuhri ise, Adem'in yeryüzüne indirilmesinden sonra bütün peygamberlerin kiblesinin Beytü'l-Makdis olduğunu söylemektedir.⁴⁸

Bu tartışmada, Kabe'nin Hz. İbrahim tarafından Mescid-i Aksa'dan önce inşa edildiği,⁴⁹ bu nedenle kible olması için zaman önceliğine sahip olduğu iddia edilmektedir. Kitab-ı Mukaddes, Mescid-i Aksa'nın Hz. Musa'dan yaklaşık 450 yıl sonra Hz. Süleyman tarafından yaptırıldığını⁵⁰ ve O'nun krallığı döneminde kible olarak kabul edildiğini belirtmektedir.⁵¹ Oysa ki Kabe'nin Hz. İbrahim tarafından Hz. Musa'nın gelişinden yaklaşık 900 yıl önce yapıldığı kabul edilmektedir.⁵²

İnşası açısından Kabe'den sonra olmasına rağmen Beyt-i Makdis, Yuşa b. Nûn'dan, Resulüllah'ın hicretine kadar bütün peygamberlerin kiblesi olarak kabul edilmektedir. Hicretten sonraki 16-17 ay boyunca da durum bu şekilde devam etmiş; sonra Hz. Peygamber, Hz. İbrahim'in Kiblesi olan Kabe'ye çevrilmiştir.⁵³

⁴⁵ Ahmed Mustafa el-Merağî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Mısır, 1969, c.2, s.4.

⁴⁶ Muhammed b. Ali eş-Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*, Mısır, 1964, c.1, s.155; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c.2, s.212; Ebu'l-Ferec Nureddin Ali el-Halebî, *es-Siretü'l-Halebiyye*, Daru'l-Meârif, Beyrut, 1980, c.2, s.355; İbn Seyyidinnas, a.g.e., c.1, ss.233-237.

⁴⁷ İbn Sa'd, a.g.e., c.1, s.243; İbn Seyyidinnas, a.g.e., c.1, s.236.

⁴⁸ el-Halebî, a.g.e., c.2, s.355.

⁴⁹ Kabenin inşası ve tarihi hakkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz Can, *İslam'ın Kutsal Mabetleri*, Sidre Yay., Samsun, 1999, ss.19-23.

⁵⁰ I Krallar, 6:1.

⁵¹ I Krallar, 8:29-30.

⁵² Buharî, Enbiya, 60/10 (c.4, s.117); Müslim, Mesacid, 5/2 (c.1, s.370); Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İst, 1992, Mesacid, 8/3 (c.2, s.32); Ebu'l A'la Mevdudi, *Tefhîmü'l-Kur'an*, İnsan yay., İst., 1986, c.1, s.245.

⁵³ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c.1, s.308.

Ebu Aliye'ye atfedilen bir rivayet ise bu görüşün tamamen aksini iddia etmektedir. Bu rivayete göre Hz. Musa (a.s.) Sahra'nın yanında Beyt-i Haram'a dönerek namaz kılmış, yani Sahra önünde iken Kabe'ye yönelmiştir. Salih (a.s.) ve Zülkarneyn'in (a.s.) kiblesi de Kabe'dir.⁵⁴

Hz. Musa, Salih ve Zülkarneyn'in Kabe'ye yönelerek namaz kılmaları mümkün görülmektedir. Zira Kabe çok daha eski bir geçmişe sahip, hatta Hz. İbrahim ve İsmail'in kiblesi olma vasfına haizdir. Ancak tarihi kabullerle olaya bakıldığında Hz. Musa İsrailoğulları'nı Ken'an'a (Arz-ı Mev'ûd) götürmek üzere Mısır'dan çıkarmış; oraya girmeden de kendisi vefat etmişti.⁵⁵ Hz. Musa'nın yanında bulunan Yûsâ b. Nûn ise, Hz. Musa'dan sonra 27 yıl İsrailoğulları'na önderlik yapmış ve 120 yaşında iken vefat etmiştir.⁵⁶ Yine Yuşa b. Nûn'un, Eriha'yı Hz. Musa'nın ölümünden sonra kuşatarak aldığı,⁵⁷ daha sonra da civar şehirleri ele geçirmeye çalıştığı kaydedilmektedir.⁵⁸ Buna rağmen, emredilen bütün yerleri de fethedememiştir.⁵⁹ Bu durumda Hz. Musa'nın Sahra'yı önüne alarak Kabe'ye dönme ihtimali söz konusu bile edilemeyecektir.

Hiçbir nebinin sünnet ve kible konusunda diğerine muhalefet etmeyeceği,⁶⁰ hatta geçmiş kitaplarda, vaat edilen Hatemü'l-Enbiya'nın vasıfları arasında kibleyi Kabe'ye tahvil edeceği hakkında delalet ve işaretlerin bulunduğu da kabul edilmektedir.⁶¹ Buna göre kimden başladığı konusunda bir ihtilaf olsa bile, hicretten sonra Beyt-i Haram'a tahvil edilinceye kadar, bütün peygamberler aynı kibleye yönelmiştir.

Zaman zaman farklı şahıslar tarafından dile getirilse bile, kaynaklara bakıldığında, hicretle birlikte bir kible değişikliğinden sahih hadislerde pek bahsedilmemektedir. Daha açık bir ifadeyle Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinden itibaren 16-17 ay Beytü'l-Makdis'e yöneldiği, daha sonra kiblenin değiştirildiği anlatılırken, önceki uygulamaya değinilmemektedir. Mesela siyer alanında önemli kaynaklardan biri olan Siret'te İbn Hişam, "*Kible Resulüllah'ın Medine'ye gelişinden 18 ay sonra, Şaban ayında değiştirildi...*"⁶² şeklinde bilgi vermekte; bu eserin şerhinde Süheylî ise şu açıklamayı yapmaktadır:

⁵⁴ İbn Seyyidimas, a.g.e., c.1, s.237.

⁵⁵ Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'-Cevzi, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmî't-Tefîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1987, II, 326; Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesir, *Tefîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. Dâru'l-Ma'rife. Beyrut, 1983, c.2, s.40; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, thk. Hâlid Abdurrahman el-Akk-Mervan Suvar, Dâru'l-Ma'rife. Beyrut, 1995, c.2, s.26.

⁵⁶ Beğavî, a.g.e., c.2, s.28.

⁵⁷ Yeşu, 1-27.

⁵⁸ Yeşu, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

⁵⁹ Yeşu, 1-33.

⁶⁰ İbn Sa'd, a.g.e., c.1, s.243.

⁶¹ Yazır, a.g.e., c.1, s.537.

⁶² Ebu Muhammed İbn Hişam, *Siret-i İbn Hişam*, Kahire, 1963, c.2, s.337.

"Hadiste Resulüallah Mekke'deyken Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldığına dair delil vardır. Bu İbn Abbas'ın sözüdür. Bir grup ise, Resulüallah'ın Medine'ye gelişinden itibaren 16 veya 17 ay Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldığını ileri sürmektedir. Bu durumda biri sünnetin sünnetle, diğeri sünnetin Kur'an'la olmak üzere iki nesh olmalı. İbn Abbas'ın hadisi bu konudaki ihtilafın kaynağını açıklamaktadır."⁶³

Hz. Peygamberin ilk kiblesi olarak Beyt-i Makdis'i kabul edenler oraya yönelme nedenini de açıklamaya çalışmışlardır. İşte bu noktada Hz. Peygamber'in ve Müslümanların başlangıçta Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılmaları ile Kabe'nin özel durumu arasında ilişki kurulduğunu görmekteyiz.⁶⁴ Diğer bir ifade ile Kabe putlarla dolu olduğu için böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Mesela Hüseyin Algül konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır:

"Hz. Muhammed Mekke döneminde ve Medine'ye hicretten sonra belirli bir süre namaz kılarak Kudüs'e dönerdi. Kudüs, ehli-kitabın kiblesi idi. Bu süre içinde Kudüs'e dönmesine sebep olarak, Kabe'nin Kureyşli putatapıcılarca da kible edinilmiş olması, içini dışını putlarla doldurmuş olmaları ve inkarcıların hakimiyetlerinde bulunması, Müslümanların ise henüz siyasi bir teşkilatlanmaya gidememiş olmaları gibi hususlar gösterilir."⁶⁵

Bu değerlendirme ilk bakışta makul gibi gözükmektedir. Ancak kiblenin tahvili esnasında yani yaklaşık olarak hicretin ikinci yılında da Kabe'nin konumu değişmemiştir. Yine müşriklerin elindeydi ve içi putlarla doluydu. Bu nedenle söz konusu değerlendirme isabetli bir yorum olarak kabul edilemez.

Bu genel açıklamalardan sonra yukarıda özel olarak vurguladığımız soruların cevaplarını bulmaya çalışalım.

-Hz. Peygamber Mekke'de atalarının kiblesi olan Kabe'ye yöneliyor-sa. Medine'ye geldiğinde onu Beyt-i Makdis'e yönelten ne idi?

Bu soruya genellikle Yahudilerle uzlaşma çabaları, onları İslam'a ısındırma, onlara dinlerin özde bir olduğunu gösterme uğraşısı şeklinde cevap verilmektedir.⁶⁶

Böyle bir tavır, Yahudilerin kalplerinin İslam'a ısınmasına sebep olabilir miydi? İslam'i kabullenmelerini bir tarafa bırakalım, Müslümanlarla siyasi platformda olsun uzlaşmalarına yol açabilir miydi? Bu sorunun cevabı bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından açık bir şekilde verilmektedir:

"Sen kitap verilenlere her türlü ayeti (mucizeyi, delili) getirsen yine onlar senin kiblene uymazlar; sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Onlar bir-

⁶³ Ebu'l-Kasım Abdurrahman es-Süheyli, *er-Ravdu'l-Unûf fi Şerhi Sireti'n-Nebeviyye L'ibni Hişam*, Kahire, 1389, c.4, ss.113-114; İbn Seyyidinnas, a.g.e., c.1, s.236.

⁶⁴ "Kible" mad., Risale Masa Ansiklopedisi, Risale Yay., İst., 1988.

⁶⁵ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İst., 1986, c.1, s.347.

⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, ss.526,527; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.1, s.250.

birlerinin kiblelerine de uymazlar. Sana gelen ilimden sonra onların keyiflerine uyarsan, o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun.”⁶⁷

Konuyla ilgili bir açıklama yapan Seyyid Kutub, şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Mesele nasıl olursa olsun her iki halde de Yahudileri İslam’a girmekten alıkoyan amillerden birisi de Müslümanların Yahudilerin kiblesi olan Beyt-i Makdis’e doğru dönmeleri idi. Hatta Yahudiler dillerini daha da uzatarak Hz. Peygamber’in beraberindekilerle namazda Kudüs’e dönmelerini kendi dinlerinin, kiblelerinin ve milletlerinin asaletlerinin bir delili olarak kabul ediyorlardı. Bu münasebetle Hz. Muhammed (s.a.v.) ve beraberindekiler Yahudileri İslam’a davet edeceklerine, kendilerinin Yahudiliğe girmeleri gerektiğini söylüyorlardı.”⁶⁸

Fazlur Rahman da Hz. Peygamber’in Medine’ye varışında Yahudilere kur yapmak için Kudüs’ü kible olarak kabul etmiş olma ihtimalini reddederek, Kudüs’ün kible olarak kabul edilmesinin sebebini şöyle izah etmektedir:

“Mekke’de büyük bir ihtimalle, baskı altında bulunan Müslümanların namazlarını açıkça eda edemedikleri ve ibadet için Kabe’ye giremedikleri bir sırada bu kabul uygulama alanına konulmuştur. Mekke’de Kudüs lehine ilk değişikliğin yapılması bir zaruretin neticesi olduğu gibi, amacı da müşriklerle Müslümanlar arasındaki bir ayrımıdır. Kur’an’ın bize bildirdiği de budur.”⁶⁹

“Kible konusundaki devamsızlık Kabe ile değil, Kudüs ile olmuştur. Peygamber’in Kudüs’ü kible seçmesi Medine’de değil uzun yıllar önce Mekke’de olmuştur. Ancak öyle bir şekilde yöneliyordu ki zaten Kabe’yi karşısına almış oluyordu. Bu da gösteriyor ki Kudüs’ün önceden kible seçilmesinin Yahudilikle hiçbir ilgisi yoktur. Belki de bu seçime Kur’an’ın Hz. Musa’ya verdiği büyük önem sebep olmuştur. Fakat daha kuvvetli bir ihtimal Mescid-i Haram’da ilk yıllar Müslümanların ibadet etmesine izin vermeyen ve Müslümanlara işkence yapan Mekkelileri protesto etmektedir.”⁷⁰

Bu anlamdaki değerlendirmeleri, Yahudilere atfedilen “*bizim dinimiz olmasaydı Muhammed nereye döneceğini bilemeyecekti*”⁷¹ gibi sözler de desteklemektedir. Öte yandan beşer fitratı açısından meseleye bakıldığında da böyle bir yaklaşımın, kalp ısındırmaktan ziyade kibirlenmeye sevk edeceği rahatlıkla düşünülebilir. Bu nedenle Yahudilerin kalplerini İslam’a ısındırmak için Hz. Peygamber’in böyle bir değişikliğe gitmiş olabileceği pek makul gelmemektedir.

Bununla birlikte yukarıdaki soruya cevap olabilecek nitelikteki bir açıklama Celal Yıldırım tarafından yapılmaktadır:

⁶⁷ Bakara, 2/145.

⁶⁸ Seyyid Kutub, *Fi Zılâli’l-Kur’an*, Beyrut, trs., c.1, ss.172-173.

⁶⁹ Fazlur Rahman, *İslam*, Great Britain, 1966, s.23.

⁷⁰ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, trc. Yrd.Doç.Dr. Alpaslan Açıkgenç, Fecr Yay., Ankara, 1987, s.288.

⁷¹ Meraği, a.g.e., c.2, s.9.

"Hz. Peygamber Mekke'deyken Kudüs'e yönelmiş olsaydı Kabe'ye fazlasıyla bağlı bulunan Mekke müşrikleri O'nu bu hususta kınayacak hatta İslam'a bu yüzden girmek istemediklerini ileriye süreceklerdi. Medine'ye hicret ettiğinde de Kudüs'e yönelmesi Yahudilerin böyle bir itirazına meydan vermemek içindi."⁷²

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke ve Medine'deki toplumsal ve psikolojik şartları dikkate alarak kiblesini belirlediğini kabul ettiğimiz takdirde şu sorunun cevabını vermemiz gerekmektedir: Beklentisinin gerçekleşmediğini hatta kendisi için sıkıntıya yol açtığını gördüğü zaman, kendi tercihini neden yine kendisi değiştirmede de bu konuda vahiy beklemeye, gözünü semaya dikip Allah'a yalvarmaya başladı? Yine böyle bir açıklama, "üzerinde bulunduğun yönü kible yapışımızın nedeni Resule tabi olanlarla, ökçesi üzeri dönenleri ayırt etmek içindi"⁷³ ayetiyle bağdaştırılabilir mi? İmtihana tabi tutulanlar iman etmeyen müşrikler mi, yoksa imanında sebat etmeleri beklenen Müslümanlar mıydı? Ayet, tarihi gelişimle birlikte değerlendirildiğinde ikincisinin olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu düşünceyi savunanların haklı olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Konuyu siyasi açıdan değerlendiren Mevdudi ise farklı bir yaklaşım sergilemektedir:

"Kible değişikliğini bekleyen Hz. Peygamber'in bu nedenle dua ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber de İsrailoğullarının liderliğinin sona erdiğini ve Kudüs'ün merkez niteliğini kaybettiğini düşünüyordu."⁷⁴

Ancak ne Beyt-i Makdis'in kible olarak benimsenmesinde, ne de terk edilmesinde Yahudilerin liderliğinden bahsetmek bir hayli güç görülmektedir. Nitekim bu noktada oldukça farklı bir yaklaşım ortaya koyan oryantalist araştırmacılar, Hz. Peygamber'in kiblesini değiştirmesini, iman etmedikleri gibi, kendisini peygamberler halkasına da dahil etmeyen Yahudilere olan kızgınlığına bağlamışlardır.⁷⁵

İddialar ve delilleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde Hz. Peygamber ve ashabının Mekke'de iken Kudüs'e doğru namaz kıldıkları; Medine'ye geldikten sonra 16-17 ay kadar da bu durumun devam ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁶ Bu süre zarfında Allah, müminleri takva ve kendi emrine teslimiyet konusunda imtihan etmiş; daha sonra onları arzu ettikleri kibleye yani Kabe'ye yöneltmiştir. Zira onlar için, Kabe'nin çok özel bir yeri ve kutsiyeti vardı. Bu nedenle, kiblenin Kudüs'e doğru çevrilmiş olması onlara ağır geldi.

⁷² Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'anı Tefsiri*, Anadolu Yay., İzmir, 1986, c.1, ss. 376-377.

⁷³ Bakara, 2/143.

⁷⁴ Ebu'l-A'la el-Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, trc. Heyet, İnsan Yay., İst., 1986, c.1, s.109.

⁷⁵ Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Ekrem Sarıkoğlu, "Batı Diner Tarihinde İslam", Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Semp., İzmir, 1985, ss.223-224.

⁷⁶ El-Halebî, a.g.e., c.2, s.173.

Ancak onlar 'işittik ve itaat ettik' dediler ve bağlılıklarını ortaya koydular. Böylece ayette vurgulanan ökçesi üzere geri dönenlerle, dinde sebat edenlerin birbirinden ayrışması da mümkün oldu.

Bu durumda söz konusu ayetteki "üzerinde bulunduğu" ifadesini o anda dönülmekte olan Beyt-i Makdis,⁷⁷ sınava tabi tutulanların da atalarının da kutsal saydığı Kabe'yi terk pahasına bile olsa Allah Resulüne bağlılıklarını sürdürüp sürdürmeyecekleri noktasında Müslümanların olduğu anlaşılmaktadır.

Kudüs'e Yönelişin Nedeni Veya İlk Kiblenin Subutu

Beyt-i Makdis'in hicretten önce veya sonra kible olarak kabul edildiği, hemen hemen bütün rivayetlerde ittifakla belirtilmektedir. Ancak Beyt-i Makdis'in kible olarak benimsenmesinin nedeni araştırıldığında; birbirinden oldukça farklı düşüncelerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu noktada Kabe'nin özel konumu yani putlarla dolu olması, dolayısıyla oraya yönelmenin uygun görülmemesi; Medine'ye hicret ettikten sonra, ora halkının çoğunluğunu Yahudilerin oluşturması nedeniyle onların kalbini İslam'a ısındırmak için Hz. Peygamber tarafından yapılan bir tercih olduğu; ya da oraya yönelmesinin emredilmiş olması vb. düşünceler ileri sürülmektedir. Bu görüşleri esas itibariyle Hz. Peygamber'in kible tayinini kendi içtihadı ile yaptığı ya da vahiy ile yönlendirildiği şeklinde özetlemek mümkündür.

Kendi içtihadıyla oraya yöneldiğini kabul eden alimler bunun için, yukarıda da zikrettiğimiz, Yahudilerin imana gelmelerini ümit etmesi; Mekke müşriklerini denemek istemesi veya Kabe'nin putlarla dolu olması gibi farklı gerekçeler ileri sürmektedirler. Hz. Peygamber'in oraya yönelmesinin, kendisine gelen bir vahyin sonucu olduğunu beyan edenler ise doğal olarak herhangi bir neden araştırma ihtiyacı hissetmemektedirler.

Alimlerin bu konudaki görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkün olmaktadır.⁷⁸

1- Hz. Peygamber'in Beyt-i Makdis'e yönelmesi kendi içtihadıyla olmuştur. Hasan, İkrime ve Ebu'l-Aliye bu görüştedir.

2- Allah Resulu Kabe ile Beytü'l-Makdis arasında muhayyer bırakılmış; ancak O, Yahudiler imana gelir ümidiyle Kudüs'e yönelmeyi tercih etmiştir. Taberi bu görüştedir.

3- Kabe'ye alışık olan ve orayı kendileri için mukaddes kabul eden Mekke müşriklerini denemek için Kudüs'e yönelmeyi tercih etmiştir. Bu Zeccac'ın görüşüdür.

⁷⁷ Muhammed İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'an*, Mısır, 1968, c.2, s.11; Prof. Dr. T. Koçyiğit- Prof. Dr. İ. Cerrahoğlu, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, Diy.İş. Baş. Yay., Ank., 1984, c.1, s.253.

⁷⁸ Kurtubî, a.g.e., c.2,s.150; Yıldırım, a.g.e., c.1, ss.376-377.

4- İbn Abbas ve Cümhur'un benimsediği görüşe göre ise Hz. Peygamber'in her iki kibleye yönelişi de vahiyle olmuştur.

Konuyla ilgili bilgi verirken Kurtubî, "Resulullah Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldı. Bu konuda ayet yoktu, hüküm sünnetle konuldu; sonra Kur'an'la nesh olundu"⁷⁹ açıklamasını yapmaktadır.

Kudüs'e yönelişin vahiy kaynaklı olduğunu düşünenler, bunun Kur'an dışı bir vahiy olduğunu ya da bizzat ayete dayandığını ileri sürmektedirler. Nitekim, Katade den rivayet edildiğine göre, "Doğu da batı da Allah'ındır. Her nereye dönerseniz işte ora Allah'ın vechidir"⁸⁰ ayeti, "Her nereden (yola) çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir."⁸¹ ayeti ile nesh edilmiştir.⁸²

İbn Abbas'tan bu konuda gelen rivayet biraz daha ayrıntılı görülmektedir:

"Kur'an'da ilk nesh olunan şey kibledir. Allah-u Teala 'Doğu da batı da Allah'ındır. Her nereye dönerseniz işte ora Allah'ın vechidir' buyduğunda Allah Resulü Beyt-i Atik'i terk edip Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılmaya başlamış; ancak insanlardan ayak takımı olanlar üzerinde buldukları kiblelerinden onları döndüren nedir? demeye başladıklarında Allah-u Teala onları Beyt-i Atik'e çevirmiş ve 'Her nereden (yola) çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir...' buyurmuştur."⁸³

Bu rivayetlere göre Beyt-i Makdis'e yönelişin nedeni ayettir ve bu uygulama daha sonra da yine ayet tarafından nesh edilmiştir. Zira Resulullah Medine'ye hicret ettiğinde ora halkının çoğunluğunu Yahudiler oluşturduğu için Allah Beyt-i Makdis'e yönelmesini emretmiştir.⁸⁴

Zikredilen ayetlerin böyle bir iddiayı ne kadar destekleyeceği tartışmalıdır. Bu nedenle ilk kiblenin sübutunu değerlendiren alimlerden önemli bir kısmı, başlangıçta kible değişikliğinin Kur'an'da yer almayan bir vahiy sonucu gerçekleştiğini söylemektedir.⁸⁵

Kur'an dışında vahiy, diğer peygamberler için olduğu kadar, Hz. Peygamber için de mümkün görülmektedir. Namazın kılınışı veya eşi tarafından ifşa edilen bir sırrın bildirilmesi bizzat Kur'an'dan gösterilebilecek delillerdir. Ayeti kerimede namazla alakalı olarak şu açıklama yapılmaktadır:

"Namazları ve orta namazı koruyun, gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun. Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, yaya yahut binimli olarak

⁷⁹ Kurtubî, a.g.e., c.2, s.151.

⁸⁰ Bakara, 2/115.

⁸¹ Bakara, 2/150.

⁸² Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 44/2 (c.5: s.206).

⁸³ Beyhakî, a.g.e., c.2, s.12.

⁸⁴ Beyhakî, a.g.e., c.2, s.12; el-Mubarekfünf, a.g.e., c.8, s.240.

⁸⁵ Derveze, a.g.e., c.5: s.146.

kılın: güvene kavuştuğunuz zaman ise bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde Allah'ı anın."⁸⁶

Ayeti kerimede güvene kavuşulduğunda öğretilen şekilde namazın edası istenmekte, ancak Kur'an'ın herhangi bir yerinde böyle bir eğitim dikkat çekmemektedir. Hadislere baktığımızda ise bu bilginin kaynağının Kur'an dışı bir vahiy olduğu görülmektedir:

"Cibril indi ve bana imam oldu; ben de onunla beraber namaz kıldım. Sonra onunla beraber namaz kıldım, sonra onunla beraber namaz kıldım, sonra onunla beraber namaz kıldım, sonra onunla beraber namaz kıldım. Resulullah bunu söylerken birer birer beş vakit namazı sayıyordu."⁸⁷

Bu hadisin farklı bir varyantında açıklama yaptıktan sonra Hz. Peygamber, "işte bununla emrolundum" ifadesini kullanmaktadır.⁸⁸

Tahrim suresi 3. ayetinde de eşi ile kendi arasındaki bir sırrın, eşi tarafından ifşa edildiği Hz. Peygamber (s.a.v.) bildirilmiştir. İfşa ettiği şeylerden bir kısmını söylediğinde eşinin şaşkınlığı şöyle anlatılmaktadır:

"Peygamber eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü başkalarına haber verdi. Allah da onun bu davranışını peygamberine açıklayınca, Peygamber, hanımına bu söylediklerinden bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu haber verince eşi: 'bunu sana kim söyledi?' dedi. O da 'her şeyi bilen ve haber alan Allah bana söyledi' dedi."

Kur'an'ın hiçbir yerinde Peygamber'e bildirilen bu sır görülemediği için, onun Kur'an'da olmayan bir vahiyle gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu ve benzeri örneklerin de desteklediği Kur'an dışı vahyin imkan dahilinde olması,⁸⁹ hatta zorunluluğu düşüncesi, ilk kıblenin tayininde de kendisini göstermektedir. Zira ilk kible, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in içtihadı ile belirlenmiş olsaydı, gözünü semaya dikip beklemeksizin, kendi kararını yine kendisi değiştirmek yani nesh etmek suretiyle istediği yönü kendisine kible olarak tayin edebilirdi. Bu durumda ister Mekke'de isterse Medine'de olsun, ilk kibleye yönelişin bir vahiyle olması gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç

İddialar ve delilleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde Hz. Peygamber ve ashabının Mekke'de iken Kudüs'e doğru namaz kıldıkları; Medine'ye geldikten sonra 16-17 ay kadar da bu durumun devam ettiği, daha sonra kible değişikliğinin gerçekleştiği dikkat çekmektedir.

⁸⁶ Bakara, 2/238-239.

⁸⁷ Buharî, Bedü'l-Halk, 59/6 (c.4, s.81); Müslim, Mesacid, 5/166 (c.1, s.425).

⁸⁸ Müslim, Mesacid, 5/167 (c.1, s.425).

⁸⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Nihat Hatipoğlu, "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini Red Düşüncesine Yönelik Bir Alan Taraması", İslami Araştırmalar, Ankara, 1998, c.11, sy.3-4; ss.273-295; Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivayetlerin Tahliil ve Tenkid" İslamiyat, Ankara, 1998, c.1, sy. 1, ss.53-71; Yavuz Ünal, *Hadisleri Tespitte Yöntem Sorunu*. Etüt Yay., Samsun, 1999, ss.97-104

Söz konusu ayetteki “*üzerinde bulunduğun*” ifadesini o anda dönülmekte olan Beyt-i Makdis olarak anlamak gerekmekte; sınava tabi tutulanların ise atalarının kutsal saydığı Kabe’yi terk pahasına bile olsa Allah Resulüne bağlılıklarını sürdürüp sürdürmeyecekleri noktasında müslümanların olduğu anlaşılmaktadır.

İlk kiblenin tayininde, Hatemü’l-Enbiya olan Hz. Peygamber’in kendisinden önceki Peygamberlerin uygulamalarına uyarak kiblesini, kendi içti-hadıyla belirlediğini düşünmek mümkün görülmektedir. Ancak kible değişikliğini arzulayan Hz. Peygamber’in bizzat kendisinin böyle bir değişikliğe gitmemesi; Mekke döneminde, Kabe’yi inşa eden ve onun ilk mabet olmasını sağlayan Hz. İbrahim ve İsmail’e özel bir şekilde atıfta bulunulması, namazın farz kılındığı zaman ve mekanda Hz. Peygamber’e kiblesini gösterecek kadar güçlü bir geleneğe sahip ehl-i kitabın bulunmaması ve Kur’an dışı vahyin imkan dahilinde olması, kiblenin tayininde vahiy unsurunu ön plana çıkar-maktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İst., 1986.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İst., 1988.
- _____, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul:
- Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kari fi Şerhi Sahihi'l-Buharî*, İstanbul, 1308.
- Beğâvî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Meâlimü't-Tenzil*, thk. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervân Suvâr, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1995.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin Ali b. Musa Ebu Bekir, *Sünen-i Beyhakî*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mekke, 1994.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsiri*, Sentez Yay., İst., 1996.
- Buharî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buharî*, Çağrı Yay., İst., 1992.
- Can, Yılmaz, *İslam'ın Kutsal Mabetleri*, Sidre Yay., Samsun, 1999.
- Çanan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ, Ankara, 1988.
- Canatan, Kadir Canatan, "Gelenek, Din ve Mondernite", Bilgi ve Hikmet, Kış 1995, sy.9.
- Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kambavî, Beyrut, 1985.
- Darekutnî, Ali b. Ömer, *Sünen-i Darekutnî*, Beyrut, 1966.
- Davudoğlu, Ahmed, *Kur'an-ı Kerim ve Meali*, Timaş, İst., 1993.
- Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadis*, Ekin Yay., İstanbul, 1998.
- Dupont A. -Sommer, *The Essene Writings from Qumran*, translated by G. Vernes, Ohio, 1962.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-Ammâdî, *İrşâdu Akli's-Selim ilâ Mezâyâ el-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, trs.
- el-Elbânî, Muhammed Nasiruddin, *Zaîfu Sünen-i İbn Mace*, Beyrut, 1988.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı -Meal-Tefsir-*, İşaret Yay., İst., 1999.
- Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi" *İslamiyât*, Ankara, 1998, c.1, sy. 1.
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, trc. Yrd.Doç.Dr. Alpaslan Açıkgenç, Fecr Yay., Ankara, 1987.
- Fazlur Rahman, *İslam*, New York, 1966.
- Halebî, Ebu'l-Ferec Nureddin Ali, *es-Siretü'l-Halebiyye*, Daru'l-Meârif, Beyrut, 1980.
- Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., İst., 1982.

- Hatipoğlu, Nihat, "Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini Red Düşüncesine Yönelik Bir Alan Taraması", İslami Araştırmalar, Ankara, 1998, c.11, sy.3-4.
- Heysemî, Ali b. Ebu Bekr. Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, Beyrut, 1406. Hizmetli, Mustafa. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı, Birleşik Yay., İst., 1997.
- İbn Abdilber. Yusuf. ed-Dürer fi İhtisari'l-Meğâzî ve-Siyer, Kahire, 1403.
- İbn Hacer. Şemsüddin Ahmed b. Ali. Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buharî, Daru'l-Ma'rife. Beyrut, 1301.
- İbn Hişam. Ebu Muhammed. Siret-i İbn Hişam, Kahire, 1963.
- İbn Huzeyme. Muhammed b. İshak. Sahih-i İbn Huzeyme, Beyrut, 1970.
- İbn Kesir. Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Ömer. el-Bidaye ve'n-Nihaye, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, trs.
- _____. Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm. Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1983.
- İbn Mace. Abdullah Muhammed. Sünen-i İbn Mace, Çağrı Yay., İst., 1992.
- İbn Manzur. Cemaledin Muhammed b. Mükerrrem, "Kible" mad., Lisanü'l-Arab, Kahire, trs.
- İbn Sa'd. Ebu Abdullah Muhammed. et-Tabakatu'l-Kübrâ, Daru's-Sadr, Beyrut, trs.
- İbn Seyyidinnas. Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer, Beyrut, trs.
- İbnü'l-Cevzi. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1987.
- Josephus. The Jewish War, translated by G.A. Williamson, Aylesbury, 1960.
- Karaman, Hayrettin, vd., Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vak. Yay., Ank., 1997.
- "Kible" mad., el-Müncid fi'l-Luga ve'l-A'lâm, Beyrut, 1986.
- "Kible" mad., Risale Masa Ansiklopedisi, Risale Yay., İst, 1988.
- Kıtab-ı Mukaddes. Kıtab-ı Mukaddes Şirk., Mütercim yok, İst., 1993
- Koçkuzu, Ali Osman, Hadiste Nasih-Mensuh, İFAV, İst., 1985.
- Koçyiğit, Prof. Dr. T.- Cerrahoğlu Prof. Dr. İ., Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, Diy.İş. Baş. Yay., Ank., 1984.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensari, el-Camî' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Daru'l-Kütübi'l-Mısır, Mısır, 1967.
- Malik b. Enes, el-Muvatta, Çağrı Yay., İst., 1992.
- Merâğî. Ahmed Mustafa. Tefsîru'l-Merâğî, Mısır, 1969.
- Mevdudi. Ebu'l-A'la. Tefhimu'l-Kur'an, trc. Heyet. İnsan Yay., İst., 1986.
- Muberekfûrî. Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Camii't-Tirmizî, Beyrut, trs.
- Müsim. Ebu'l-Huseyn İbnü'l-Haccac el-Kuşeyrî, es-Sahih, Çağrı Yay., İst., 1992
- Nesâî. Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, es-Sünen, Çağrı Yay., İst, 1992.
- _____. Sünenü'l-Kübra, Beyrut, 1411.
- Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Cem Yay., İst., 1985, s.1530.

- Öztürk. Yaşar Nuri. **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, Yeni Boyut, İst., 1998.
- Öztürk. Abdulvehhab, **Kur'an-ı Kerim ve Meali**, Emek Of. Mat. ve Yay., Ank., 1998.
- Sarıçoğlu, Ekrem, "**Batı Dinler Tarihinde İslam**", Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Semp., İzmir, 1985.
- Sarıçoğlu, E., Ş. Gündüz, Y. Ünal, **Dinlerde Yükseliş Motifleri**, Vadi yay. Ank. 1995.
- Sâvî. Ahmed el-Malikî. **Haşiyetü Celâleyn**, Eser Neş., İstanbul, trs.
- Süheyfî. Ebu'l-Kasım Abdurrahman. **er-Ravdu'l-Unûf fi Şerhi Sireti'n-Nebeviyye l'ibni Hişam**. Kahire. 1389.
- Suyutî. Abdurrahman İbn Ebu Bekr, **ed-Durru'l-Mensur fi Tefsiri'l-Me'sur**. Beyrut. 1414.
- Şevkanî. Muhammed b. Ali, **Fethu'l-Kadir**, Mısır, 1964.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, Musul, 1404/1983.
- Taberî. Muhammed İbn Cerir. **Câmiü'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'an**. Mısır, 1968.
- Ünal, Yavuz. **Hadisleri Tespitte Yöntem Sorunu**. Etüt Yay., Samsun, 1999.
- Watt. M., **Muhammed at Medine**, Great Britain, 1956.
- Wensinck, A.J., "**Kible**" mad., İslam Ansiklopedisi, trc. Fatih Gökmen, MEB, İstanbul, 1977.
- Yazar, Elmalılı Hamdi. **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Neş., İst. 1979.
- _____. **Hak Dini Kur'an Dili Meali**. Haz. Heyet. Eser Neş. İst., trs.
- Yıldırım. Celal. **İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri**. Anadolu Yay., İzmir, 1986.
- Zehebi. Muhammed b. Ahmed, **Siyer-i A'lami'n-Nübela**, Beyrut, 1413.
- Zemahşerî. Mahmud b. Ömer, **Keşşaf an Hakâiku't-Tenzil ve Uyûni'l-Te'vil**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.

The First Qibla of Islam: Bayt al Maqdis

ABSTRACT

Daily prayer, known as *salât* or *namâz*, was established as a religious duty when the Prophet ascended to heaven (so called *mi'raj*) during Makka period. With the establishment of *salât* as a religious duty, the *qibla* (the sacred place where Muslims turn during their prayers) was supposed to be determined. While the *qibla* is told to be *Bayt al-Maqdis* in Jerusalem (*Qudus*) during Makka period, it was changed toward Kaaba (*Ka'ba*) after 16-17 months following the Prophet's escape to Madina. Nevertheless, there is an ambiguity concerning the historical situation with the determination of the *qibla* in Makka period. Hence we are entitled to raise the following question: What was the *qibla* in Makka period: *Kaaba* or *Bayt al-Maqdis*? We assume that the possible answer to the question will help us to determine better the meaning of the Qur'anic verse (Baqara: 143). In the following paper, we will investigate the question of *qibla* in the lights of narratives and historical data.